

Chebský městský stát

Vznik a vrcholné období do počátku 16. století

František Kubů

České Budějovice 2006

CHEBSKÝ MĚSTSKÝ STÁT

*počátky
a vrcholné
období
do počátku
16. století*

**FRANTIŠEK
KUBŮ**

IM
XI

*Tuto knihu věnuji své milované Cicince z vděčnosti za všechna ta krásná léta,
která jsme spolu prožili.*

Vydání se uskutečňuje díky podpoře z grantového programu města Cheb.

© PhDr. František Kubů
© prof. PhDr. Ivan Hlaváček CSc. – exkurz
lektor: prof. PhDr. Ivan Hlaváček CSc.
© 2006 Vydal Bohumír NĚMEC – VEDUTA,
nakladatelství a vydavatelství

IM
Edice XI České dějiny

ISBN 80-86829-15-4

OBSAH

ÚVODEM	— 9
KAPITOLA I.	
Městské státy středověké Říše	— 13
Shrnutí	25
Poznámky	25
KAPITOLA II.	
Územní rozsah chebského městského státu ve 14. a 15. století	— 33
První územní ztráty za Vohburků a Štaufů	33
Územní ztráty v poštaufské době do roku 1322	34
Vznik chebského městského státu a jeho podoba	36
Územní ztráty Chebska od roku 1322 do počátku 15. století	40
Územní rozsah chebského městského státu	42
Závěr	45
Poznámky	45
KAPITOLA III.	
Vývoj Chebska v počáteční a vrcholné fázi chebského městského státu (od poloviny 14. do počátku 16. století)	— 49
Poznámky	65
KAPITOLA IV.	
Správa chebského městského státu ve 14. a 15. století	— 73
Poznámky	91
KAPITOLA V.	
Chebský lesní řád z roku 1379	— 95
Poznámky	98
KAPITOLA VI.	
Ozbrojené síly chebského městského státu	— 101
Žoldníci chebského městského státu	102
Městská hotovost chebského městského státu	108
Venkovská hotovost chebského městského státu	111
Ozbrojené síly chebského městského státu	113
Nejvýznamnější bojové akce ozbrojených sil chebského městského státu od poloviny 14. do poloviny 16. století	114
Závěrem	116
Poznámky	117

KAPITOLA VII.	
Vztahy města Cheb a okolní šlechty	— 121
Poznámky	130
KAPITOLA VIII.	
Výhledy do budoucna: chebský městský stát v posledních dvou staletích své existence	— 133
Poznámky	140
PŘÍLOHY	— 143
Exkurz	
Říšský sněm v Chebu v roce 1389	143
Říše v pozdním středověku a městské svazy	143
Švábský městský svaz a válka říšských měst a knížat	144
Odras války měst a knížat na Chebsku	150
Chebský říšský sněm v roce 1389	152
Poznámky	154
Přehled pramenů a literatury	158
Poznámky	167
Seznam zkratk	176
Literatura	177
Seznam příloh a vyobrazení	191
Mapy	191
Tabulky	191
Barevná vyobrazení	191
Černobílá vyobrazení	192
Rejstříky	195
Rejstřík místní	195
Rejstřík jmenný	199
Zusammenfassung	206

ÚVODEM

Malebná chebská kotlina, sevřená mezi horské hradby Smrčin, Krušných hor a Slavkovského lesa, žila od svého vstupu do světla dějin po dlouhá staletí specifickým životem, který se v mnohém odlišoval od českého vývoje. Chebsko si své autonomní postavení, založené na balancování mezi říšským ústředím a českým královstvím, udrželo až do třicetileté války a integrální součástí zemí Koruny české se stalo až na počátku 18. století. Pozice „říšské zástavy“ umožňovala bezprostředním vládcům Chebska do značné míry nezávislou politiku a umožnila ve 14. století i vznik zvláštního územního útvaru, ovládaného ústředním městským sídlištěm Chebem – útvaru, který neměl v pozdně středověkých Čechách obdobu. V centrálních oblastech tehdejší Říše však vznikla takových útvarů celá řada a v odborné literatuře se pro ně ustálily termíny „městské teritorium“ nebo „městský stát“.

Chebsko mělo za sebou již jednu slavnou periodu, která mu zajistila výraznou stopu v dějinách střední a do jisté míry i celé Evropy. Ve 12. a 13. století bylo více než sto let v přímém vlastnictví vládnoucí říšské dynastie Štaufů a jako součást celého komplexu štaufských domén na středovýchodním pomezí Říše se vyvinulo v téměř vzorový příklad rodové državy, spravované v zájmu a ku prospěchu svých držitelů tzv. ministeriály. Tito původně nesvobodní lidé, vybraní svými pány k plnění rozmanitých správních, vojenských, hospodářských i politických funkcí, hráli především v rámci středověké Říše významnou úlohu po celý vrcholný středověk, ale málokde se setkáváme s jejich působením v tak čisté podobě jako v štaufském Chebsku. Ministeriálové udrželi Chebsko pod štaufským vlivem až téměř do samotného tragického konce této slavné dynastie a český král Přemysl Otakar II., po matce ostatně také Štauf, s nimi musel po politickém ovládnutí chebské oblasti v roce 1266 počítat jako s hlavní mocenskou silou. Druhým mocenským centrem se v té době pomalu stávalo ústřední městské sídliště Cheb a v téměř stoletém zápasu dvou soupeřů se rodilo další směřování a podoba Chebska. Zatímco ministeriálové logicky vsadili na „říšskou kartu“ a snažili se využívat podpory říšských panovníků, Cheb se již od prvního českého záboru Přemysla Otakara II. orientoval na spolupráci s nejmocnějším sousedem – Českým královstvím. V překotných peripetiích mocenských zápasů na přelomu 13. a 14. století byl výsledek dlouho nejistý a Chebsko se několikrát ocitlo střídavě pod říšskou i českou vládou, ale rozhodnutí

předáků chebské městské komunity se nakonec ukázalo jako prozíravé a úspěšné. Proslulá „rytířská“ pomoc českého krále Jana Lucemburského uchazeči o říšský trůn Ludvíku Bavorovi ve vítězné bitvě u Mühlendorfu v roce 1322 nejen rozhodla při o říšskou korunu, ale také změnila situaci na Chebsku. Vděčný Ludvík Bavor předal v té době toto říšské území českému králi do dlouhodobé zástavy a nepřímo tím rozhodl i zápas bývalé štaufské ministeriality s městem Cheb o vládu nad tímto územím.

Pod ochranou českých králů z lucemburské dynastie se Cheb stal do poloviny 14. století nejmocnějším činitelem ve své oblasti a mohl začít budovat vlastní teritorium, které do husitských válek získalo všechny podstatné znaky obdobných městských útvarů v centrálních německých a pozdějších švýcarských oblastech Říše. Úsilí Chebu bylo úspěšné i proto, že se jeho vládcové nepokoušeli ovládnout Chebsko v jeho rozsahu ze štaufských dob, ale prozíravě přenechali okrajové oblasti větším dynastům i menším šlechtickým rodům z říšského okolí. Sami se soustředili na ovládnutí chebské kotliny a z ní vybíhajících několika pruhů území, např. ve směru městečka Redwitz. Uvnitř tohoto zmenšeného, ale koncentrovaného a lépe ovladatelného území se Chebští postupně vypořádali s konkurencí především místní šlechty, vzniklé ze zbytků bývalé štaufské ministeriality a ze směsi nově přichozích rodů z okolních německých oblastí. Mocenský vliv a přímé zásahy českých panovníků a jejich místních zástupců do chebských záležitostí postupně slábly a již před husitským obdobím ztrácely reálnou možnost výrazně usměrnit nebo brzdit budování městského teritoria. Zmatky a mocenské zvraty husitských válek potom tento trend završily. Chebským měšťanům se dlouhodobým a systematickým úsilím podařilo vytvořit jeden z nejrozlehlejších městských států v jazykově německé části Říše. Jeho váha a úspěšnost v neklidné době a v rozvlněných mocenských poměrech pohusitského období vzrostly i těsnou spoluprací s velmi podobným a v mnoha směrech spřízněným městským státem norimberským, který byl vůbec největším městským teritoriem v té části Říše, jež dnes leží v hranicích sjednoceného Německa.

Tato práce má poprvé představit vznik svérázného a českým čtenářům málo známého středověkého územního útvaru a jeho vývoj ve vrcholném období na sklonku 14. a v průběhu 15. století až na práh století následujícího. V něm začalo dosavadní autonomní postavení chebského městského státu po nástupu Habsburků na český trůn slábnout a zvolna se pod tlakem sílících centralizačních snah nových vládců vytrácelo. Jeho postupné vyhasínání a zánik je již jiným a natolik specifickým procesem, že si zaslouží samostatné zpracování v jiné publikaci.

Mou práci je nutné chápat jako první představení a zcelení problematiky, která ještě v české historiografii nebyla prezentována, a zároveň jako podnět pro další badatele k jejímu dalšímu a hlubšímu zpracování v dílčích oblastech, ale i v celkovém pojetí. Uvědomuji si, že celé řadě závažných oblastí a tématických okruhů jsem nevěnoval dostatečnou pozornost (např. hos-

podářskému vývoji Chebu a jeho teritoria, problematice cechů, církevnímu vývoji, chebskému městskému právu a jeho právnímu okruhu, hlubšímu rozboru vztahů s Norimberkem a řadě dalších), ale mou snahou nebylo vytvořit vyčerpávající kompendium a obsáhnout celé téma, ale dát první impuls k jeho širokému a dlouhodobému studiu. Jsem přesvědčen, že toto téma vnáší do české historiografie stejně jako problematika štaufského období na Chebsku širší střeoevropský, a v některých aspektech až téměř celoevropský rozměr a že má význam se mu věnovat. Zvláště uvážíme-li množství pramenů, které se nám pro toto období v míře obzvláště hojně nabízejí.

Chebskému městskému státu jsem se začal věnovat již během svého působení v chebském archivu v polovině osmdesátých let 20. století. Vybral jsem si ho také jako téma své kandidátské práce, kterou jsem zpracovával pod fundovaným a laskavým vedením profesora Ivana Hlaváčka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Rok 1989, konec komunismu a další překotný vývoj však do mé práce citelně zasáhly a po definitivním usídlení v pošumavských Prachaticích jsem téma na čas opustil. Jeho dílčí výsledky jsem však po částech publikoval a postupně si tak i pro sebe sceloval obraz dynamického a zvláštního městského útvaru, jehož odkaz by neměl zcela zapadnout a jehož obraz by si zasloužil širšího zveřejnění. Když mne na počátku 21. století oslovil nakladatel pan Bohumír Němec, jehož kořeny tkví ostatně také v Chebu, nemohl jsem jeho výzvě odolat a k tématu chebského městského státu jsem se vrátil. Výsledkem mého návratu je tato kniha. Scelil jsem v ní všechny dosavadní, do značné míry již po částech publikované výsledky svého dlouholetého studia, doplnil jsem především část o vývoji chebské administrativy a snažil jsem se zpracovat i nové poznatky a aktuální literaturu, která k tématu v posledních letech vyšla. Znovu opakuji, že má práce má být především podnětem a inspiračním dalším badatelům, kteří převezmou štafetu a v nových příznivějších podmínkách, kdy není problémem studium v zahraničních archivech a plné využívání zahraniční literatury, dovedou téma dál směrem k finální souhrnné syntéze. Spoléhám především na mladé, kteří mají všechny předpoklady se se všemi obtížemi a záluďnostmi tématu vyrovnat a kteří k tomu snad naleznou i chuť a dostatek elánu. K tomu přeji jim i všem ostatním případným zájemcům o téma mnoho zdaru a radosti z práce.

Na závěr bych rád poděkoval všem, kteří se na vzniku této práce podíleli a bez jejichž vědění, obětavosti, ale i humoru a laskavé shovívavosti k mým chybám a omylům bych knihu čtenářům předložit nemohl. Především to platí pro mého učitele a vedoucího zmíněné kandidátské práce profesora Ivana Hlaváčka, který mi vždy pomohl radou i podnětem, i když to se mnou neměl vždy snadné. Za mnohé vděčím i svému příteli a kolegovi Jaromíru Boháčovi, s kterým jsme společně válčili na kulturní frontě v normalizačním Chebu a který mi po roce 1989 jako ředitel chebského archivu i se svým kolektivem vždy vyšel vstříc v práci s prameny k této knize. Opomenout nemohu ani chebského archeologa Pavla Šebestu, s kterým jsme společně

zpracovávali jednu část této knihy, i když on ani já jsme o tom tehdy neměli ani tušení. Můj kolega z archivního studia na pražské Karlově univerzitě a příjemný společník mnoha rozverných chvil Vladimír Růžek mi v době, kdy pracoval na své knize o znakové galerii na staré chebské radnici, pomohl v diskusích o chebských poměrech ve 14. století. Ředitel historického ústavu Maxe Plancka v Göttingenu profesor Otto Gerhard Oexle mi laskavě umožnil několikrát stipendijní pobyt u něj v krásném „městě vědy“ Göttingenu i ve významných německých archivech a podílel se tím na zasazení mého tématu do širšího „říšského“ rámce. Můj spolužák, spolubydlící na vysokoškolské koleji a přítel z nejspolehlivějších Jan Hájek a zástupce mladé nadějně badatelské generace Vilém Knoll mi pomohli s počítačovým zpracováním údajů o chebské městské administrativě a já jim za to také děkuji. Druhý z nich má určitě předpoklady v tématu této knihy pokračovat. A konečně bych rád poděkoval panu nakladateli Bohumíru Němcovi za to, že v nostalgické vzpomínce na svá chebská léta umožnil této knize spatřit světlo světa.

—

KAPITOLA I.

MĚSTSKÉ STÁTY STŘEDOVĚKÉ ŘÍŠE

Po obou stranách Alp vznikly ve vrcholném a pozdním středověku v rámci tehdejší Říše početné územní útvary ovládané městy.¹⁾ Šlo v některých případech o značně rozsáhlá území, která se svým mocenským potenciálem mohla rovnat teritoriálním státům světských a duchovních knížat nebo je i převyšovala a ve složité struktuře Říše hrála důležitou roli. Organizační a politická slabost Říše a velmi volná vazba mezi jejími jednotlivými částmi byly příčinou toho, že tato městská území vznikla v hojnějším počtu jen zde a nikde jinde v Evropě.²⁾ Silná centrální moc v ostatních evropských zemích vzniku samostatných městských území zabránila a nedovolila ani vytvoření úplné vnitřní autonomie a vnější obchodní svobody měst. Ve Francii např. dokázala do 12. století řada měst setřást nadvládu svých feudálních pánů, ale dříve než si mohla vybudovat samostatné postavení, upadla během 13. a 14. století všechna do područí královské moci. Již za Filipa Sličného (1285–1314) byl tento proces prakticky ukončen. V Anglii se města stala na Koruně závislými tak brzy, že nikdy nedospěla k samostatnosti srovnatelné ani s francouzskými a tím méně s německými městy. Za loajalitu vůči ústřední moci se jim od panovníka dostávalo trvalé hospodářské podpory a na těsné spolupráci Koruny a měšťanstva vyrostla Anglie v největší obchodní velmoc Evropy. Podobně jako ve Francii a Anglii probíhal vývoj v ostatních evropských zemích, které na sklonku středověku dospěly k silné panovníkové vládě.³⁾

Bádání o středověkých městech je tradiční součástí medievalistiky.⁴⁾ Problematika městských území a jejich vztahu k ústředním městským sídlištím v něm v poslední době hraje stále větší roli.⁵⁾ Diskutován je již prvotní problém, jak taková území vybudovaná městy nazývat. Zda městským územím (teritoriím) nebo městským státem. V každém případě je jasné, že takové útvary nelze měřit měřítky moderního státu, jehož základní vlastností je suverenita. Středověké útvary vůbec toto kritérium nesplňovaly, neboť vše pronikaly a nad všemi útvary do určité míry stály církevní struktury a kurie a na území Říše ještě více či méně silná a citelná moc císařská.⁶⁾ Situaci navíc komplikovaly všudypřítomné lenní vazby, které infiltrovaly cizí moc do všech územních i sociálních jednotek až na úroveň rodin a jedinců. Složitost a stálou proměnlivost středověkého „státního“ útvaru velmi dobře

vystihl G. von Below ve své charakteristice tzv. „feudálního státu“.⁷⁾ Moderní stát se v Evropě prosazoval nerovnoměrně v čase i prostoru. Jeho prvky se však v různé míře v době mezi 13.–16. stoletím začaly objevovat.⁸⁾ Od 13. století se s určitým zpožděním za západní Evropou začaly i v Říši tvořit teritoriální státy (tzv. Flächenstaat) na místě dosavadních útvarů, založených především na osobní závislosti (Personenverbandstaat). Impulsem tu byly říšské zákony Fridricha II., v nichž se poprvé užívá termín „domini terrae“. V pojetí Th. Mayera byl vznikající územní stát charakterizován plošnou koncentrací pokud možno všech zeměpanských práv v určitých geografických celcích s hrady jako centry vlády.⁹⁾ Tvořil přechodný článek k novověkému modernímu státu, charakterizovanému kromě suverenity jednotou státní moci, státního území a státního lidu.¹⁰⁾ Tento pojem teritoria, teritoriálního státu, lze analogicky vztáhnout i na úsilí měst o získání okolního území a v něm obsažených práv. Současná, především německá historiografie pro takový útvar upřednostňuje pojem městské teritorium nebo teritorium okolo města, i když s určitými výhradami.¹¹⁾ Pojmy „stát, státní“ se ve středověku užívaly spíše v dílčím smyslu (panství, vrchnost, lid, země, obecný prospěch atd.), často jen k označení vládců a jeho bezprostředního okolí, a pro celé území toho kterého útvaru přežívaly termíny jako teritorium, provincia, districtus, terra, res publica pro města apod. Až od 16. století se termín „stát“ prosadil pro územní celky.¹²⁾ Přesto se v literatuře pro územní útvary měst užívá také termín městský stát, neboť s omezeními středověkých specifíků nejlépe vystihuje podstatu těchto útvarů a je nejnázornější.¹³⁾

Městským státem rozumím v středověkém smyslu suverénní (tj. univerzálními strukturami církve a císařství a různými lenními vazbami omezený) a městským centrem ovládaný středověký územní útvar, jehož plošný rozsah přesahuje bezprostřední okolí města a je alespoň z větší části územně celistvý (neroztržštěný do nesouvislých enkláv). Takový útvar v sobě samozřejmě nesl celou škálu středověkých výsostných práv (pozemkové vlastnictví, nevolnictví, fojstství, regály, církevní patronáty atd.) stejně jako teritoriální státy knížat a panství šlechticů a církevních institucí a jednotlivců.¹⁴⁾

Stručněji charakterizuje městský stát naučný slovník jako městem ovládané území, např. středověké italské městské státy (městské republiky) – Benátky a Janov apod.¹⁵⁾ Podstatné rysy městského státu načrtl ve své práci o Curychu A. Largiadèr.¹⁶⁾ Malý počet privilegovaných měšťanů držel vládu nad územím státu a zpravidla šlo o tytéž lidi a rody, které ovládly centrální město. Masa poddaných na venkově a vůbec mimo centrální město nebyla politicky svéprávná a nanejvýš se mohla podílet na místní samosprávě. Město bylo východiskem státní vůle a koncentruje v sobě všechna výsostná práva celého území. Městské úřady fungují zároveň jako vláda celého státu. Město a stát jsou tak identické a městská správa prostě jen nahradila feudální správu získaných území. Obyvatelé státu mimo ústřední město nebyli v žádném případě svobodní; pouze vystřídali vrchnost.

Basilej.

Město samo a městské státy zvláště jsou některými badateli považovány svou správou, vedením financí a hospodářských záležitostí za předobraz moderního státu.¹⁷⁾ Ne všechno však v těchto útvarech směřovalo do budoucnosti; bylo v nich i mnoho středověkého, co vznikající moderní stát převzít nemohl: nepřehledné a spletité právní poměry, cechy atd. Směsice moderních a středověkých prvků je však typická pro všechny územní útvary konce středověku.

Hlavní charakteristikou městského státu bylo jeho vlastní území. To jej odlišovalo od ostatních měst. K budování vlastních územních útvarů byla města motivována několika důvody. Především šlo o vlastní zemědělské zázemí, které by vyřešilo zásobování města a případnou závislost na dovozu potravin. Dále město usilovalo o ovládnutí pokud možno všech výsostných práv ve svém okolí, neboť se tím odstraňovala ohniska sporů se sousedními mocenskými veličinami i jednotlivci. Vlastní území umožňovalo také kontrolu dopravní sítě, směřující k městu, což mělo velký význam pro obchod, a tudíž ovlivňovalo hospodářskou potenci města. A asi nejvýznamnějším důvodem byla snaha odejmout nepřátelům možnost vojensky se k městu přiblížit a udržet je co nejdále od městských hradeb.¹⁸⁾ Města s vlastním územím byla proti ostatním, jimž se takové území nepodařilo vytvořit, ve značné výhodě. Mohla si ve svém okolí podle libosti budovat a udržovat dopravní síť, na svém území mohla pomocí zákazů vytvořit výrobní monopol pro své řemeslníky, a zajistit jim tak pravidelný odbyt a sama byla lépe zásobována potravinami a surovinami.¹⁹⁾

Možnosti budování městských území byly velmi různé. Odhlédneme-li od specifických poměrů italských, o nichž bude řeč dále, záleželo na území Říše na sever od Alp především na situaci v okolí města. Kolik a jak mocných feudálů tam vlastnilo majetky a jak složité nebo jednoduché majetkové poměry tam vládly, to podmiňovalo výchozí pozici městských vládců.

Augsburg.

Nejllepší byla u říšských měst v okrajových, málo osídlených územích Říše (Cheb, částečně i Norimberk), kde odstředivé síly teritoriálních pánů nebyly rozvinuty. Města často využila v interregnu a po něm rozpadu původních říšských domén a začala je znovu scelovat; jejich městské státy se potom zpravidla kryly s částí těchto domén (to platilo v mimořádné míře o Chebu a jeho městském státě). U některých starých říšských měst (Augsburg, Řezno) byl majetkový obraz jejich okolí natolik nasycen starou šlechtou a duchovenstvem, že se jim vlastní území nepodařilo ve větší míře vytvořit a dokonce jim část staré šlechty zůstala sídlit uvnitř městských hradeb. Nejhorší pozici měla města biskupská a duchovních vrchností vůbec. Jejich okolí bylo zpravidla územní doménou jejich vrchnosti a na tvorbu vlastního území nebylo místo. Žádné poddanské město duchovních pánů si také větší vlastní území nevytvořilo. Městům, která měla lepší pozici, velmi usnadnila situaci krize nižší šlechty ve 14. století, zapříčiněná přechodem na peněžní hospodářství a změnami vojenské techniky, které těmto vrstvám odnímalý práci.

Nižší šlechta se zadlužovala hlavně měšťanům a ti toho dovedli obratně využít. Rozsáhlá území se tak nenásilně dostala do moci měst. Z náhodných koupí se u mnohých městských rad vytvořila postupně plánovitá teritoriální politika, vedoucí k ucelení městského území.²⁰⁾ Ne vždy se to však dařilo mírovou cestou, některá města si již svá práva a svobody musela na svých původních pánech vymoci a pokračovala v tom i při budování svého území. Svá území města budovala koupí, zástavou, trestní exekucí dlužníků nebo násilným ovládnutím. V každém případě byla kombinace těchto způsobů individuální a závisela na místních podmínkách, hospodářském a vojenském potenciálu města, na síle okolních držitelů území a mnoha dalších faktorech.²¹⁾

Časově proběhl vznik městských států od jihu k severu. V severní Itálii si města již ve 12. století vybojovala ve válkách s císařem Fridrichem Barbarossou právní uznání své územní svrchovanosti, svobodnou volbu konzulů a volnou ruku k uzavírání spolků mezi sebou i s jinými mocnostmi. Mír s císařem v Kostnici v roce 1183 tento úspěch stvrdil.²²⁾ Na sever od Alp, v dnešním Švýcarsku a Německu, se tento vývoj zhruba o jedno století opozdil. Až po Interregnu se tu objevují větší města a začínají jako autonomní a samostatně jednající jednotky sledovat vlastní politiku vůči panovníkům, knížatům, církvi i vůči sobě navzájem. Původně se o ně říšský panovník opíral proti knížatům a podporoval jejich rozvoj privilegií i přímou pomocí proti okolním vrchnostem. Stále slábnoucí ústřední říšská moc ale nestačila sledovat důslednou městskou politiku a města se od ní musela postupně emancipovat. Od sklonku 13. století se města s panovníkem spíše spojovala, než aby mu byla podřízena. Obdobně samostatně postavení měla větší města až do 15. století i vůči většině německých knížat a až potom z něho s postupujícím sjednocováním knížecích teritoriálních států musela začít slevovat. Dalším vývojem svou samostatnost postupně ztrácela a nejpozději v souvislosti se zánikem Říše v roce 1806 byla do těchto států včleněna.²³⁾ Jen na území dnešního Švýcarska si města svou samostatnost v plném rozsahu uhájila.

V Horní Itálii města již od 12. století v tvorbě vlastních územních celků dominovala a v konkurenci knížat, šlechty i církve natolik rozšířila svou moc, že od pozdního středověku určovaly městské státy politický obraz podstatné části říšské Itálie. Na sever od Alp to nebylo možné, protože kromě měst budovala své teritoriální státy i knížata, a velmi úspěšně. Jen v dnešním Švýcarsku se jim to nepodařilo a městské státy tam mohly až do 19. století určovat směr vývoje. V Německu ale nikde města nevytvořila tak velké a významné územní celky, aby se mohla spolupodílet na velké politice. I největší městské státy (Norimberk, Ulm, Rothenburg, Rottweil, Štrasburk, Metz)²⁴⁾ s relativně uceleným územím se rovnaly velikostí nanejvýš malým knížecím teritoriím (např. Ansbach nebo Bayreuth v 16. století). Navíc tato převážně jihoněmecká městská území ležela roztržštěně bez vzájemného napojení (jak tomu bylo v Itálii a Švýcarsku) a to ztěžovalo jednotný postup. Obdobně a ještě horší to bylo v severním Německu. Tam hanzovní města nejen neměla svá území vzájemně propojena, ale každé z nich bylo navíc roztržštěno do jednotlivých panství a fojstství podél velkých obchodních cest. Hlavním cílem tu totiž nebyla tvorba územního celku, ale především obchod. Časově proběhla tvorba územních městských celků (městských států) v severní části Říše především v průběhu 14. a 15. století. Např. Štrasburk ze 125 osad, které postupně získal do svého území, jich ovládl ve 2. polovině 14. století 9, v 1. polovině 15. století 52, ve 2. polovině téhož století 30 a v celé následující době do 18. století jen 34.²⁵⁾ Rothenburg ob der Tauber vytvořil převážnou část svého relativně velkého území v letech 1383–1406, tj. za 23 let²⁶⁾ a obdobně bychom mohli pokračovat. Většina území městských

států vznikla na sever od Alp ve 2. polovině 14. a v průběhu 15. století. Za touto fází výstavby všude následovalo období konsolidace vlády města nad získaným územím.²⁷⁾

Území městského státu se skládalo ze 2 částí, jejichž vzájemný poměr se od města k městu lišil. Šlo o:

a) bezprostřední městské území – přímo získané a spravované městem.

b) zprostředkované městské území, tj. získané a ovládané prostřednictvím měšťanů, klášterů v tom kterém městě, v městě usedlých šlechticů atd. Tendence k tvorbě těchto vlastně malých panství pozorujeme u původně ministeriálních, nyní patricijských rodin již na přelomu 13. a 14. století. Postupně se okruh těchto osob a institucí rozšiřuje a od 2. poloviny 14. století se to týká i nových měšťanů z řad obchodníků a řemeslníků.²⁸⁾ Asi nejvýraznějším příkladem takového soukromého panství jednotlivého měšťana je doména Heinricha Topplera, nejvýznamnějšího městského politika v Rothenburgu (popraven 1408), roztržštěná do 117 osad a 23 dvorů na ohromném území kolem Rothenburgu.²⁹⁾ Největší podíl na celkové rozloze městského státu měla panství jednotlivých měšťanů asi v Norimberku, kde tvořila až 75%. Šlo především o majetky nejbohatších rodů, ovládajících vnitřní radu.³⁰⁾ Nevýhodou těchto měšťanských panství byly odstředivé snahy o samostatnou politiku nekorespondující s politikou celého městského státu.

Tyto dva komponenty v různém a většinou proměnlivém poměru utvářely městská území a abychom si charakter těchto území přiblížili v jejich typicky středověké podobě, musíme si uvědomit, že se skládala z majetků města i jednotlivých měšťanů, klášterů atd. v různých osadách, městečkách a dvorech a že tato místa do nich zřídka patřila jako celek; většinou šlo o vlastnictví jednotlivých částí bez práv nebo práv bez majetku nebo některých práv a některých částí atd. V tom panovala nekonečná mnohotvárnost, a to i v městských územích relativně scelených na souvislém prostoru. Města měla stálou snahu majetky a práva scelovat, ale prakticky nikdy se to beze zbytku nepodařilo. Ani těm městským státům, které si své teritorium v krajině obehaly jakousi opevněnou hranicí. Šlo o města Rothenburg a Schwäbisch Hall. Druhé tento tzv. „Heeg“ vybudovalo již v polovině 14. století a opakovaně jim ho potvrzovali říšští panovníci. Linie obehnaná příkopem byla i pravidelně strážena zvláštními strážci.³¹⁾ Kol roku 1430 obehnal Rothenburg své území o velikosti kolem 400 km² a o délce hranic asi 120 km opevněnou linií z valů a příkopů, jejíž pozůstatky jsou dodnes v krajině patrné.³²⁾ Smysl těchto tzv. „Heege“, místy zpevněných i věžemi, byl obranný, i když je koně dokázali překonat. Pro svou délku nemohly být účinně bráněny a také nikdy nebyly. Ztěžovaly jen vojenské akce nepřátel, zabránit jim však nemohly. Zřejmě se také jednalo o viditelnou hranici, zjevnou vetřelci, který ji překročením narušil.

Území městského státu bylo jako vrchní instancí spravováno městskou radou ústředního města a město v něm mělo také vrchní soudní pravo-

Norimberk byl centrem největšího městského státu v německé části Říše.

moc. Pro zprostředkované části městského území zpravidla nebyly ustaveny žádné zvláštní správní orgány. Bezprostřední části většího rozsahu však bývaly rozděleny do menších celků zvaných např. Āmter v čele se zvláštními úředníky (Amtmann), jmenovanými městskou radou a vybavenými legislativní, správní i soudní pravomocí.³³⁾ Na rozdíl od knížecích teritoriálních států měly městské státy dostatek vyškolených a schopných lidí pro správu svých území, což vedlo k většímu omezení místní samosprávy.³⁴⁾ Správa městských států byla z uvedeného důvodu efektivnější a progresivnější než jiných teritoriálních států; tento náskok se však v raném novověku rychle vyrovnal.

Konkrétní podoba správy městských území se velmi lišila a roli v tom hrála jejich velikost, míra koncentrovanosti a správní model ústředního města. Např. v Ulmu spravovali území rozdělené na Dolní a Horní 2 tajní radové nadřížení v různých dobách 19–31 fojtským úřadům, do jejichž čela jmenovala úředníky městská rada. Norimberské území se dělilo na 13 úřadů (Pflegeämter) vedených patricijskými tzv. Pfleger, jimž k ruce byli dosazováni soudní písaři. Zvláštní úředníky měla i každá ves (Dorfmeister) a nad všemi opět stála městská rada.³⁵⁾

Život poddaných v městských územích se mnoho nelišil od poměrů v knížecích státech. Ačkoli ve městech byla míra svobod a samosprávnosti obyvatel na středověké poměry značně vysoká, lidé v podřízených oblastech se to netýkalo a nadále zůstávali v závislosti. Mezi nimi a měšťany zela propast a poddaní dokonce ani neměli snadnější přístup k měšťanskému právu

centrálního města. Jako vrchnost se vládnoucí město chovalo i k měšťanům měst podřízených.³⁶⁾

Nyní se stručně seznámíme s poměry v jednotlivých částech Říše, vymezených odlišnostmi městských územních útvarů. Začneme od jihu Itálií. Tam již od 10. století probíhal po recesi měst zaniklé římské říše bouřlivý vývoj, který především ze severní a střední Itálie učinil hustě osídlenou a hospodářsky velmi pokročilou zemi. Stále rostoucí města se zvolna vymaňují z područí císaře, biskupů i místní šlechty a na přelomu 11. a 12. století si vytvářejí první samosprávné orgány.³⁷⁾ Vedoucí vrstva vznikajících komun se rekrutovala z rytířského stavu (1199 bylo v Mantově ze 100 členné rady 80 šlechticů), ale rozdíl mezi šlechtici a měšťany tu nebyly tak příkré a v mnohém se stíraly, neboť řada šlechticů obchodovala a mnozí měšťané měli panství na venkově. Vznikem konzulského úřadu, tj. stálého výkonného orgánu složeného z volených konzulů, se právně ustavují městské komuny. První konzulové jsou prokázáni v roce 1085 v Pise, další 1125 v Sieně atd. Ve válkách s Fridrichem Barbarossou si komuny v průběhu 12. století vybojovaly mezinárodní právní uznání a začaly si podmaňovat i okolní šlechtu. Jako vládní instituce se postupně ustavují velké a menší (vnitřní, tajné) městské rady z volených zástupců měšťanstva. Jejich velkým problémem však byly stálé sváry, dohadování a plané řečnění, a tak v italských komunách vzniká zvláštní instituce tzv. podesty. Jelikož se místní měšťané nedokázali dohodnout, svěřovali na určitou omezenou dobu výkonnou moc jednotlivci, který pocházel odjinud a byl tudíž neutrální. Poprvé tuto praxi vyzkoušeli v roce 1190 Janovští a brzy potom se rozšířila do většiny komun. Podesta byl výhodný i jako reprezentant v jednání se zahraničními mocnostmi. Často to byl šlechtic, nejobvykleji ale urozený měšťan z jiného města s právníckým vzděláním. Úřad zastával obvykle 6–12 měsíců. Úřady podesty a konzulů se ještě dlouhou dobu v italských městských státech střídaly a vzájemně doplňovaly, ale ve 13. století byl již zcela obvyklým jevem jen podesta. Správa měst byla ovšem již od 12. století značně pokročilá a členila se na řadu úřadů (komoří, notáři, kancléři, inspektoři, archiváři atd.).

Již od 12. století si severo- a středoitalská města, sama velmi lidnatá³⁸⁾, začala tvořit vlastní území (tzv. *contado*), která je měla především živit. Pro tato území bylo nutné založit nové instituce, spravující jejich jednotlivé části (tzv. *capitanie* v Pise, *pleberie* ve Florencii a *Orvietu* apod.). Úředníky se v nich stávali zpravidla měšťané vládnoucího města. Do ovládaných měst, vsí a hradů jmenovalo vládnoucí město své podesty nebo rektory z řad svých měšťanů, a to na 6–12 měsíců. Šlo většinou o výnosná místa a mladí mužové v nich mohli sbírat zkušenosti pro kariéru v centrálním městě.³⁹⁾ Některá města dovolovala podřízeným komunám volbu vlastních rektorů (např. Siena), vždy si však ponechala právo veta, vyšší soudnictví a část příjmů místních soudů. Měšťané i obyvatelé *contada* byli povinni vojensky sloužit ve vojsku městského státu, za což dostávali žold. Z města se rekrutovali hlavně jezdcí (i těžká obrněná jízda), z *contada* pěchota.

Vládnoucí město se svým *contadem* tvořilo městský stát, v němž si město podmanilo i místní šlechtu a mělo rozhodující vliv i na církev. Takové městské státy nejméně od 13. století zcela určovaly politický obraz severní Itálie a města se v nich měnila ve skutečná evropská velkoměsta.⁴⁰⁾ Jejich vnitropolitická scéna se během 13. století obohatila o politickou reprezentaci nižších městských vrstev (tzv. *popolo*), která se vedle starých rodů domohla spoluúčasti na vládě a v některých městech načas i sama vládla.⁴¹⁾

Mezi italskými městskými státy se vytvořila skupina velmi silných států, které svým hospodářským, vojenským i námořním potenciálem vyrostly v italské a v určité době i evropské velmoci. Na prvním místě to byly *Benátky*, obchodní a námořní velmoc, která po mnohých ziscích ve Středomoří začala od 14. století rozšiřovat své území i na italské pevnině a v 15. století dospěla až téměř k Milánu. Od 2. poloviny 15. století začal úpadek, který urychlilo objevení nových obchodních tras a přeložení center světového obchodu v 16. století.⁴²⁾ Další námořní velmocí mezi městskými státy byl *Janov*, který v stálém soupeření s Pisou a Benátkami vybudoval značně rozsáhlé vlastní území (mj. Korsika) a podlehl až v roce 1380 Benátkám.⁴³⁾ Z vnitrozemských městských států vynikaly *Milán*, tradiční vůdce lombardských měst v boji s císařem a pod vedením rodu *Viscontiů* ve 13. a 14. století vládce značné části severní a střední Itálie,⁴⁴⁾ a *Florence*, ve 13. a 14. století vůdčí mocnost střední Itálie, jejíž zlatá měna (*floreny*) získala evropský význam a jejíž území patřilo k vůbec nejlidnatějším.⁴⁵⁾ Celá severní a střední Itálie byla ve vrcholném a pozdním středověku městskými státy protkána (mj. Pisa, Verona, Arezzo, Belluno, Bergamo, Brescia, Crema, Chiusi, Padova a mnohé další)⁴⁶⁾ a ve 13. a 14. století právě tyto politické útvary rozhodující měrou ovlivňovaly italské poměry.

Na sever od Alp vznikly největší městské státy na území dnešního Švýcarska. V tomto bývalém říšském Burgundsku nevznikla tak hustá a komplikovaná síť domén světských a duchovních feudálů jako v sousedním Německu, a to vytvářelo příznivé podmínky pro vznik a růst městských území. Od nutnosti neustálého zápasu s okolními knížaty a pány byla města tohoto regionu z velké části osvobozena a po zlomení zbytků habsburského panství v 15. století se těšila prakticky úplné a nerušené nezávislosti. Městské státy tu mohly nejen vyrůst do téměř „italských“ rozměrů, ale postupně směřovaly k jakési konfederaci, z níž vzniklo dnešní Švýcarsko.⁴⁷⁾

Systém vlády „švýcarských“ městských států se rovnal obecnému říšskému vzoru, tj. purkmistři, malá rada (kol 20 členů), velká rada (kol 200) a obec a tytéž městské orgány ovládají i městské území, jehož obyvatelé zůstávají poddanými a těšit se z městských svobod jim není dopřáno. Městská správa nahrazuje prostě v nově získaných územích bývalou feudální. Nejvýznamnější městský stát v této oblasti vybudoval *Bern*. Od Rudolfa Habsburského získal v roce 1274 uznání říšské bezprostřednosti, tj. vlastně statut říšského města. Ve 14. století začalo město získávat majetky ve svém okolí a pokračovalo v tom po celé 15. století. Koupí, směnou i násilnými zápory tak vznikl

Řezno, církevní metropole středověkého Chebska.

největší městský stát na sever od Alp o rozloze 13 000 km², objímající zhruba třetinu dnešního Švýcarska.⁴⁸⁾ Dalším významným městským státem tu byl Curych, ležící na bývalém území vévodů z Zähringen, vládců říšského Burgundska. Po vymření těchto vážných protivníků Štaufů (1218) získal Curych říšskou bezprostřednost a na konci 13. století si s pomocí Rudolfa Habsburského podmanil okolní šlechtu a nabyl kontroly nad velkými kláštery. Během 14. století ovládl značné území kolem Curyšského jezera a mezi léty 1400–1415 je rozšířil získáním několika velkých panství. Curyšský městský stát se rozlohou stal největším po Bernu⁴⁹⁾ a logicky obě tato města převzala vedení Švýcarského spříseženectví (Eidgenossenschaft). Jak ukázala ve své srovnávací studii městských států Lübeck a Curych E. Raiser,⁵⁰⁾ kladl Curych hlavní důraz na finanční a hospodářské využití svého území, což bylo společné pro většinu městských států severně od Alp s výjimkou hanzovních, v nichž převažovaly zájmy obchodní a získané území sloužilo hlavně k ochraně komunikací.⁵¹⁾ Menší než oba předešlé, ale také značný svou rozlohou byl městský stát *Basilej*. Své území získával od konce 14. století a zároveň se postupně osvobozoval z původního područí místního biskupa.⁵²⁾ Stejnou „zähringenskovou minulost“ jako Curych prodělal *Solothurn*, další ze švýcarských městských států. Jeho území vznikalo od konce 14. a po celé 15. století v Juře a v údolí Aary, nikdy se však městu nepodařilo překonat jeho roztržitost, a to ubíralo státu síly.⁵³⁾

Nejsložitější byla situace městských států v německé části Říše.

Ohromná majetkoprávní a územní roztržitost do stovek větších, menších i zcela nepatrných útvarů na jedné straně umožňovala vznik městských teritorií, na druhé straně jim však bránila v růstu srovnatelném s italskými

a švýcarskými poměry. Snad jen Cheb se se svými zcela specifickými podmínkami z tohoto pravidla vymykal. Neustálá konkurence okolních knížat, světských i duchovních držitelů panství v majetkově přesyceném prostoru způsobila, že některá města si svá území vůbec nevytvořila, většina získala malé nebo střední teritorium a jen několik jich vytvořilo významnější územní celky, ale ani ty nesnesou srovnání s italskými nebo švýcarskými. Nejvíce městských států bylo v jižním Německu, na sever od Mohanu bylo prakticky jen několik hanzovních a Kolín nad Rýnem. O správě a tvorbě městských území platí vše to, co jsme uvedli v obecné části.⁵⁴⁾ Snad bude užitečné zopakovat, že většina měst svá území budovala ve 14. a 15. století, spravovala je svými měšťany prostřednictvím zvláštních úřadů a chovala se k nim jako k svému panství. Politicky německé městské státy nikdy nemohly konkurovat knížatům, a to ani v době své největší slávy v 2. polovině 14. století, kdy se sdružovaly do územních svazů. Velkou válku s knížaty v letech 1377–1389 prohrály a jejich politický vliv po celé 15. století klesal, až vyústil v začlenění jednotlivých městských území do knížecích teritoriálních států.⁵⁵⁾

V Německu se města a jejich území vždy sdružovala podle oblastí, a to se odráží dodnes v bádání; řada cenných studií se soustřeďuje na určitou oblast.⁵⁶⁾ Pro naše potřeby bude užitečnější rozdělení podle velikostí městského území, tj. rozlohy územních zisků za hranicemi vlastního města. Rozlišit lze zhruba 4 skupiny: a) města, jimž se nepodařilo vytvořit vlastní teritorium; b) města s malým územím do 100 km²; c) města se středně velkým územím od 100 do 300 km²; d) města s velkým územím nad 300 km².

Ad a) Šlo většinou o menší města v územích plně nasycených staršími šlechtickými a církevními teritorii. Např. městu *Weil der Stadt* se nepodařilo vybudovat vlastní území, neboť bylo ze všech stran obklíčeno majetkem hrabat württemberských. Obdobné to bylo u města *Buchau* ve Švábsku. Zajímavé je, že svá území nevytvořila ani skupina měst, v nichž byly říšské falce (*Seligenstadt*, *Kaiserswerth*, *Kaiserslautern*, *Gelnhausen*). Všechna tato města opět ležela ve starých nasycených sídelních prostorech a nepodařilo se jim ovládnout říšská území, náležející k falcím.⁵⁷⁾

Ad b) Ve skupině malých městských území jsou nejzajímavější 3 stará a velká říšská města, která byla shodně situována v doslova doménami přeplněných prostorech. *Řezno* v dolnobavorském Podunají,⁵⁸⁾ *Augsburg* na švábsko-bavorském pomezí⁵⁹⁾ a *Kolín nad Rýnem* ve středním Porýní.⁶⁰⁾ K úspěchu teritoriální politiky nepomohly ani postavení neoficiálního hlavního města Říše (*Řezno*), velká obchodní, hospodářská a finanční síla (*Augsburg*), ani pozice centra duchovního kurfiřtství a arcibiskupství (*Kolín*). Příkladem těchto 3 měst ukazuje, že úsilí měst o vytvoření vlastních území byly v německé části Říše vymezeny nepřekročitelné hranice. Největší území si z měst této skupiny vybudovaly *Esslingen* (cca 80 km²) a *Dinkelsbühl* (cca 65 km²).⁶¹⁾ Dále sem lze zařadit např. města *Heilbronn*, *Bopfingen*, *Hagenau* a *Wimpfen* se štaufskými falcemi a některá další. Tato a další skupina jsou

nejpočetnější, což svědčí o nepříznivých podmínkách pro vznik větších městských území.

Ad c) Do této skupiny patří říšské volební město *Frankfurt* (cca 100 km²), kterému se přes velké úsilí ve 14. a 15. století podařilo vytvořit jen středně velké a značně roztržité území, oddělené panstvími okolní šlechty. Důvod byl opět stejný – velká majetková nasycenost prostoru na dolním Mohanu.⁶²⁾ Dále zde nalézáme hanzovní města *Hamburk* a *Gdaňsk* (Danzig), z nichž první mezi dánskými králi a hrabaty z Schauenburgu plánovitě budovalo své pobřežní území, a druhé v obdobné situaci mezi Polskem a Řádem německých rytířů dokázalo získat cca 130 km². Ze skupiny švábských měst (Rottweil, Memmingen, Biberach, Ravensburg), k nimž lze teritoriálně přiřadit elsaský *Kolmar*,⁶³⁾ velikostí svého území vynikal *Rottweil* na horním Neckaru (cca 220 km², 28 vsí).⁶⁴⁾ Zhruba stejně veliké území vybudoval durynský *Mühlhausen*,⁶⁵⁾ a to převážně již ve 14. století. Z dalších měst této skupiny lze jmenovat panovníky oblíbený *Goslar* v Harzu,⁶⁶⁾ vestfálský *Dortmund* (cca 150 km²), franský *Nördlingen* (cca 100 km²) a bývalé centrum štaufské domény Plisenska (Pleissenland) *Altenburg*.

Ad d) Městská území této skupiny lze vzhledem k jejich velikosti nazývat městskými státy ve vlastním slova smyslu. Jen je lze, byť s výhradami, srovnávat s městskými státy italskými a švýcarskými. Vůbec největším městským státem německé části Říše byl *Norimberk* (cca 1 500 km²), vyrostlý na starém říšském území a přes nesporné teritoriální úspěchy neustále bojující s Hohenzollerny, dalšími okolními dynastiemi a církevními útvary. Území bezprostředně sousedící s městem se mu nikdy nepodařilo zcela ovládnout. Přesto *Norimberk* jako jeden z mála (snad ještě *Lübeck*, *Kolín* a *Štrasburk*) v určitých obdobích dokázal ovlivňovat celofíšskou politiku. Kromě hospodářské, finanční a vojenské síly k tomu jistě přispěla i rozloha jeho území.⁶⁷⁾ Se značným odstupem se za *Norimberk* řadí svými územními celky *Erfurt* (cca 900 km²), jehož území se tvořilo od konce 13. století, částečně i z říšských lén, a obsahovalo více než 80 osad a hradů,⁶⁸⁾ a *Ulm* na Dunaji (cca 830 km²) s územím, vytvořeným ve 14. a 15. století převážně koupí panství od okolních šlechticů.⁶⁹⁾ Za těmito městy následují dvě skupiny s přibližně stejně rozsáhlými teritorii. V první jsou lotrinské *Mety*, ve 14. století vlastníci největší území ze všech říšských měst na sever od Alp (nutnost stálé obrany před vévody lotrinskými),⁷⁰⁾ alsaský *Štrasburk*, který v konkurenci s biskupstvím od 13. století získal značné území, jehož vývoj je díky pracím G. Wundera dobře znám,⁷¹⁾ a pobaltský *Elbing* (cca 500 km²). Ve druhé skupině nejvýznamnější hanzovní město *Lübeck* (cca 325 km²), jemuž jeho území sloužilo hlavně k potřebám obchodu,⁷²⁾ mincovní středisko *Schwäbisch Hall* (330 km²) s relativně rozsáhlým územím, vytvořeným ve 14.–16. století, a franský *Rothenburg ob der Tauber* (cca 325 km²), dodnes opevněné říšské město, které na základě původně štaufského říšského teritoria vybudovalo od 14. do 16. století opevněné území (viz výše)

s velmi dobře organizovanou a fungující správou.⁷³⁾ Do této skupiny by měl náležet se svým městským státem i *Cheb*, jehož specifika, podoba, rozloha i místo v hierarchii městských států Říše jsou předmětem dalších částí této práce.⁷⁴⁾

SHRNUTÍ

Městské státy (teritoria) středověké Říše lze rozčlenit na 3 skupiny: 1. italské, 2. švýcarské, 3. německé. Ty se vzájemně liší:

- velikostí (od největšího v pořadí 1. italské 2. švýcarské 3. německé);
- mírou moci města ve vlastní oblasti (zde jsou rozdíly mnohem menší, všude má ústřední město rozhodující moc, ale přesto lze italské a švýcarské nadřadit německým; mezi těmi je výjimkou *Kolín nad Rýnem*);
- významem v rámci své země nebo širší oblasti (opět největší italské, po nich švýcarské a nejmenší německé);
- sceleností svého území (zde jsou díky specifickým podmínkám ve své oblasti na tom nejlépe švýcarské, po nich italské a nejhůře opět německé);
- dobou svého vzniku (nejstarší italské – hlavně 12.–13. století; švýcarské a německé zhruba současné – 14. a 15. století);
- způsobem své správy (italské specifické instituce podesty, švýcarské a německé zhruba stejné – hl. výkonným orgánem vlády městská rada).

Obecně lze konstatovat, že síla a význam městských států od jihu k severu slábnou.

Jednou z hlavních otázek této práce bude rozhodnout, do které skupiny se svým městským státem náležel *Cheb*.

POZNÁMKY

¹⁾ Města v této oblasti se dělila do čtyř základních skupin, přičemž jejich příslušnost k některé z nich nebyla vždy jednoznačná. Města prvních tří skupin lze považovat za říšská. Skupiny byly následující: a) královská města na přímém říšském území. Panovník byl současně majitelem půdy i vrchností; b) královská města na církevním území. Panovník tu byl jen vrchností a o vládu se dělil s duchovním majitelem půdy; c) říšská fojtská města. Majitelem půdy i vrchností tu byl církevní zakladatel. Panovník měl pozici správce – fojta. Do této skupiny patřila biskupská města *Kostnice*, *Basilej*, *Chur* nebo *Augsburg*; d) svobodná města. Bývalá biskupská města, která se postupně osvobodila z biskupské moci a získala samostatné privilegované postavení. Mezi ně patřily např. *Řezno*, *Štrasburk*, *Špýr*, *Worms*, *Mohuč*, *Kolín*, *Mety* nebo *Verdun*.

- Cheb náležel do první skupiny, do které se dostal jako součást přímé štaufské domény po vymření Štaufů za vlády Rudolfa Habsburského. Viz E. Isenmann, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250–1500*. Stuttgart 1988, s. 110–113.
- ²⁾ Charakter některých městských území ve východní Evropě (nejtypičtějším příkladem je Novgorod) byl sice podobný, ale měl své výrazné odlišnosti, jejichž výzkum není předmětem této práce a navíc jako paralely k chebským poměrům nejsou tato území vhodná. O Novgorodu srovnej P. Johansen, *Novgorod und die Hanse*, in: *Städtewesen und Bürgertum als geschichtliche Kräfte*. Gedächtnisschrift für Fritz Rörig. Lübeck 1953, s. 121–146.
- ³⁾ Pěkné shrnutí a srovnání městských území ve středověké Evropě viz E. Raiser, *Städtische Territorialpolitik im Mittelalter*. Lübeck und Hamburg 1969, s. 9–11.
- ⁴⁾ Ze starších prací měla průkopnický význam práce E. Pitze, *Schrift- und Aktenwesen der städtischen Verwaltung im Spätmittelalter*. Köln-Nürnberg-Lübeck. Ein Beitrag zur vergleichenden Städteforschung und zur spätmittelalterlichen Aktenkunde. Köln 1959, která ve větší míře obrátila pozornost k městským pramenům pozdního středověku. Po E. Keyserově, *Bibliographie zur Städtegeschichte Deutschlands* z roku 1969 se velké syntetické práce o německých a evropských městech začaly objevovat stále častěji. Z početné produkce vybíráme: K. Czok, *Die Stadt. Ihre Stellung in der deutschen Geschichte*. Leipzig 1969; *Die Stadt des Mittelalters 1–3*, hrsg. von C. Haase. Darmstadt 1969–1973; E. Ennen, *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Göttingen 1972; H. Planitz, *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, 3. Aufl. Weimar 1973; P. Moraw, *Reichsstadt, Reich und Königtum im späten Mittelalter*, *Zeitschrift für historische Forschung* 6, 1979, s. 385–424; *Europäische Stadtgeschichte im Mittelalter und früher Neuzeit*, hrsg. von W. Mägdefrau. Weimar 1980; *Beiträge zum spätmittelalterlichen Städtewesen*, hrsg. von B. Diestelkamp. Köln-Wien 1982; P. J. Heinig, *Reichsstädte, Freie Städte und Königtum 1389–1450*. Ein Beitrag zur deutschen Verfassungsgeschichte. Wiesbaden 1983 a nejnověji bohatě ilustrovaná práce H. Boockmanna, *Die Stadt im späten Mittelalter*. München 1986 a do určité míry shrnující, přehledné a velmi užitečné dílo E. Isenmanna, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250–1500*. Stuttgart 1988. Edice pramenů k městským dějinám mají dlouhou tradici již od 19. století, kdy začala vycházet řada městských listinářů a pro naši problematiku významná řada *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, hrsg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1–36. Leipzig 1862–1931; Neudruck Göttingen 1961–1968. Z nepřehledné řady dalších edic uvádíme reprezentativní a vzorové práce F. Bastiana, *Das Runtingerbuch 1383–1407* 2–3, *Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit* 7–8, 1935 und 1943 a K. Ruserem vydávané *Die Urkunden und Akten der oberdeutschen Städtebände vom 13. Jahrhundert bis 1549*, Band 1 (bis 1347). Göttingen 1979 a Band 2 (1347–1380). Göttingen 1988. Problematiku českých měst shrnul nejnověji F. Hoffmann, *České město ve středověku*. Praha 1992.
- ⁵⁾ U kolébky současného zájmu o středověká města a jejich území stál W. Christaller svou prací *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Erlangen 1933, která ve-

- šla z historické geografie. Od počátku 70. let se tomuto tématu věnuje řada badatelů a snaží se ho objasnit kombinací různých pohledů, věcných i teritoriálních, a jejich syntézou. Výsledkem jejich úsilí jsou velké sborníky: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklungen und Funktionen*, hrsg. von W. Rausch. Linz 1972 s významnou prací J. Bischoffa o městských územích ve Franksku; E. Maschke-J. Sydow, *Stadt und Umland*. Stuttgart 1974; *Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung*, hrsg. von E. Meynen. Köln-Wien 1979; F. Irsigler, *Stadt und Umland in der historischen Forschung. Theorien und Konzepte*, in: N. Bulst-J. Hooock-F. Irsigler, *Bevölkerung, Wirtschaft und Gesellschaft. Stadt-Land-Beziehungen in Deutschland und Frankreich 14.–19. Jahrhundert*. Trier 1983, s. 13–38; *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, hrsg. von H. K. Schulze. Köln-Wien 1985; R. Kiessling, *Die Stadt und ihr Land*. Köln-Wien 1989. Slovníkové i základní bibliografické údaje o jednotlivých městských centrech a jejich územích viz *Deutsches Städtebuch. Handbuch städtischer Geschichte 1–11*, hrsg. von E. Keyser-H. Stöob. Stuttgart 1939–1974; *Geschichte der deutschen Länder 1–2* (tzv. *Territorien-Ploetz*), hrsg. von G. W. Sante. 1964 atd., Neudruck 1978 a nejnověji G. Köbler, *Historisches Lexikon der deutschen Länder. Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München 1988, 2. verbess. Aufl. 1989.
- ⁶⁾ Rozsáhlou diskusi o středověkém státu z konce 19. a z prvních desetiletí 20. století shrnuje M. Quaritsch, *Staat und Souveränität 1*. Frankfurt/Main 1970, s. 27–32. Tamtéž i podrobný výklad vzniku moderního pojetí státu (Jean Bodin 1576) a jeho omezení v aplikaci na středověké podmínky (s. 506–509), shrnuté do 12 bodů. Dověšením dlouhé diskuse byla významná práce H. Mitteis, *Der Staat des hohen Mittelalters*, 4. Aufl. 1953, v níž autor na s. 426 napsal: „Wir haben den Staat des Mittelalters als echten Staat erkannt, in dem der Herrscher als Leiter des ihm durch Treubande verbundenen Volkes die Staatsgewalt im wahren Sinne des Wortes wahrte.“
- ⁷⁾ G. von Below ve své práci *Territorium und Stadt*. München und Berlin 1923, s. 162–163 definuje dva typy středověkých státních útvarů, které existovaly vedle sebe nebo tvořily různé směsice. Šlo o tzv. lenní stát, v němž se většina starých vztahů přeměnila v lenní vazby, a o složitější tzv. feudální stát, v němž centrum většinu moci předává jinam, mj. i prostřednictvím lenních vazeb, privilegií atd., a vzniká pestrý společenský organismus, plný zástav centrálního (např. říšského) majetku, rostoucí moci autonomních oblastí a městských obcí, knížecích územních útvarů, vzájemně smluvně řešených vztahů, lokálních městských i šlechtických svazů, prosakující a často sám stát přesahující církevní moci atd. Centrální moc je v tomto feudálním státě proti bujícím místním stavovským silám velmi slabá.
- ⁸⁾ Viz *Geschichtliche Grundbegriffe* 6. Stuttgart 1990, s. 7 atd.
- ⁹⁾ Th. Mayer, *Die Ausbildung der Grundlagen des modernen deutschen Staates im hohen Mittelalter*, *Historische Zeitschrift* 159, 1939, s. 457–487; *týž*, *Fürsten und Staat. Studien zur Verfassungsgeschichte des deutschen Mittelalters*. Weimar 1950.

- ¹⁰⁾ Užitečný přehled tohoto vývoje viz M. Wilmanns, Die Landgebietspolitik der Stadt Bremen um 1400 unter besonderer Berücksichtigung der Burgenpolitik des Rates im Erzstift und in Friesland. Hildesheim 1973, s. 21 nn.
- ¹¹⁾ Dle M. Wilmannse, Die Landgebietspolitik der Stadt Bremen, s. 22 obsahují termíny „teritoriální“ a „teritorium“ přílišný důraz na protizeměpanskou a na Říši nezávislou orientaci městské územní politiky, což neodpovídá skutečnosti. Navíc např. v Brémách se termín teritorium pro městské území neužíval (spíše „*districtus*“ a zde specifický „*ghebede*“).
- ¹²⁾ Viz Geschichtliche Grundbegriffe 6, s. 7–12. Tamtéž i pojem státní území, s. 22.
- ¹³⁾ Termínu „městský stát“ (Stadtstaat) užil již A. Largiadèr, Geschichte von Stadt und Landschaft Zürich 1. Zürich 1945, s. 184 nn., běžně se ho užívá pro severoitalské městské útvary. W. Leiser, Territorien süddeutscher Reichsstädte, ZBLG 38, 1975, s. 974 razí termín „der städtische Staat“, což v překladu zní stejně, ale na rozdíl od „Stadtstaat“ to prý lépe vyjadřuje poměry uvnitř útvaru, v němž města byla normální vrchností jako knížata ve svých teritoriálních státech a obyvatelé ostatního území poddanými, kteří neměli společnou státní příslušnost s měšťany vládnoucího města. E. Raiser, Städtische Territorialpolitik, s. 11–12 užívá termínu „Stadtstaat“ pro italské a „švýcarské“ (na území pozdějšího Švýcarska) městské útvary, zatímco německé nazývá „Städtegebiete“, což je v současnosti zřejmě nejrozšířenější praxe.
- ¹⁴⁾ Viz W. Leiser, Territorien süddeutscher Reichsstädte, s. 970.
- ¹⁵⁾ Meyers Neues Lexikon, 2. neu erarbeitete Aufl., Band 13. Leipzig 1976, s. 115.
- ¹⁶⁾ A. Largiadèr, Geschichte von Stadt und Landschaft Zürich 1, s. 184–185.
- ¹⁷⁾ G. von Below, Territorium und Stadt, s. 187–189 a týž, Städtische Verwaltung des Mittelalters als Vorbild der späteren Territorialverwaltung, HZ 75, 1895, s. 396–463.
- ¹⁸⁾ Viz L. Schnurrer, Der Bürger als Grundherr. Die Grundherrschaft Heinrich Topplers aus Rothenburg, in: Städtisches Um-und Hinterland in vorindustrieller Zeit, s. 61.
- ¹⁹⁾ Viz R. Kiessling, Das Umlandgefüge ostschwäbischer Städte vom 14. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts, in: Städtisches Um-und Hinterland in vorindustrieller Zeit, s. 54–58.
- ²⁰⁾ O podmínkách pro vznik městských území viz E. Raiser, Städtische Territorialpolitik, s. 14 atd. a W. Leiser, Territorien süddeutscher Reichsstädte, s. 967 atd.
- ²¹⁾ Viz např. G. Wunder, Das Strassburger Landgebiet. Berlin 1967, s. 201 atd.
- ²²⁾ Srovnej F. Rörig, Die europäische Stadt und die Kultur des Bürgertums im Mittelalter. Göttingen 1955, s. 34 nn.
- ²³⁾ Srovnej E. Raiser, Städtische Territorialpolitik, s. 9–10.
- ²⁴⁾ K městským územím srovnej K. Reimann, Untersuchungen über die Territorialbildungen deutscher Reichs-und Freistädte. Diss. Breslau 1935.
- ²⁵⁾ G. Wunder, Das Strassburger Landgebiet. Berlin 1967, s. 202 a srovnej také E. Raiser, Städtische Territorialpolitik, s. 10–13.
- ²⁶⁾ L. Schnurrer, Der Bürger als Grundherr, s. 62.
- ²⁷⁾ E. Raiser, Städtische Territorialpolitik, s. 14 nn.

- ²⁸⁾ Viz R. Kiessling, Umlandgefüge ostschwäbischer Städte, s. 58–59 a týž, Bürgerlicher Besitz auf dem Land – ein Schlüssel zu den Stadt-Land-Beziehungen im Spätmittelalter, aufgezeigt am Beispiel Augsburgs und anderer ostschwäbischer Städte, in: Bayerisch-schwäbische Landesgeschichte an der Universität Augsburg 1975–1977. Sigmaringen 1979, s. 128–138.
- ²⁹⁾ L. Schnurrer, Der Bürger als Grundherr. Tamtéž na s. 71 názorná mapka Topplerových držav.
- ³⁰⁾ Viz K. F. Krieger, Bürgerlicher Landbesitz im Spätmittelalter. Das Beispiel der Reichsstadt Nürnberg, in: Städtisches Um-und Hinterland in vorindustrieller Zeit, s. 77–98.
- ³¹⁾ G. Wunder, Reichsstädte als Landesherren, in: Zentralität als Problem, s. 83–84.
- ³²⁾ H. Mattern, Die Rothenburger Landhege, in: Die Linde 55, 1973, s. 1 nn. a L. Schnurrer, Der Bürger als Grundherr, s. 62; G. Wunder, Reichsstädte als Landesherrn, s. 84.
- ³³⁾ Podobný systém fungoval např. ve Štrasburku, viz G. Wunder, Das Strassburger Landgebiet, s. 203.
- ³⁴⁾ W. Leiser, Territorien süddeutscher Reichsstädte, s. 975–976.
- ³⁵⁾ Tyto a další příklady viz G. Wunder, Reichsstädte als Landesherren, s. 85 nn.
- ³⁶⁾ W. Leiser, Territorien süddeutscher Reichsstädte, s. 974–975.
- ³⁷⁾ Velmi přehledný a zasvěcený výklad o italských městských státech viz D. Waley, Die italienischen Stadtstaaten. München 1969. Průřez různými oblastmi života těchto států (kultura, sociální složení atd.) podává nejnověji R. Bordone, La società cittadina del regno d'Italia. Formazione e sviluppo delle caratteristiche urbane nei secoli XI e XII. Torino 1987.
- ³⁸⁾ Ve 12. a 13. století se většina italských měst a jejich území rychle zvětšovala. Např. Padova měla ve 3. čtvrtině 12. století přes 15 000, kol roku 1320 přes 35 000 obyvatel, Florencie počátkem 13. století asi 50 000 (dosavadní údaje viz D. Waley, Die italienischen Stadtstaaten, s. 37), v roce 1330 i s celým svým státem 665–720 000 a v roce 1427 po černé smrti 14. století asi 275–280 000 obyvatel. Viz S. R. Epstein, Cities, Regions and the Late Medieval Crisis, Past&Present 130, 1991, s. 18–19.
- ³⁹⁾ O „contadu“ viz D. Waley, Die italienischen Stadtstaaten, s. 82 atd.
- ⁴⁰⁾ Srovnej E. Ennen, Die Stadt zwischen Mittelalter und Gegenwart, in: Die Stadt des Mittelalters 1. Darmstadt 1969, s. 420–421; D. Waley, Die italienischen Stadtstaaten, s. 87–93.
- ⁴¹⁾ Viz G. Fasoli, Oligarchie und Mittelschicht in den Städten der Poebene vom 13. zum 14. Jahrhundert, in: Stadtadel und Bürgertum. Berlin 1991, s. 11–30.
- ⁴²⁾ Viz A. Battistela, La Repubblica di Venezia. Venezia 1921; G. Köbler, Historisches Lexikon der deutschen Länder, s. 577–578 (dále jen G. Köbler) a nově G. Rösch, Venedig. Geschichte einer Seerepublik. Stuttgart 2000.
- ⁴³⁾ Viz Storia di Genova dalle origini al tempo nostro 1–3. Genova 1941 atd.; G. Köbler, s. 171.
- ⁴⁴⁾ Viz A. Visconti, Storia di Milano. Milano 1937; P. Verri, Storia di Milano 1–3. Milano 1962; G. Dilcher, Die Entstehung der lombardischen Stadtkommune. 1967;

- G. Köbler, s. 321–322 a nově P. Grillo, Milano in età comunale (1183–1276). Istituzioni, società, economia. Spoleto 2001.
- ⁴⁵⁾ Viz R. Davidsohn, Geschichte von Florenz 1–4. 1896 nn.; A. Grote, Florenz. Gestalt und Geschichte eines Gemeinwesens. 1965; G. Köbler, s. 148.
- ⁴⁶⁾ Viz G. Köbler pod příslušnými hesly.
- ⁴⁷⁾ Viz A. Largiadèr, Geschichte von Stadt und Landschaft Zürich, s. 185.
- ⁴⁸⁾ Viz R. Feller, Geschichte Berns 1–4. 1946 nn.; G. Köbler, s. 48; R. Schmid, Wahlen in Bern. Das Regiment und seine Erneuerung im 15. Jahrhundert, Berner Zeitschrift für Geschichte und Heimatkunde 58, 1996, s. 233–270; R. Gerber, Gott ist Burger zu Bern. Eine spätmittelalterliche Stadtgesellschaft zwischen Herrschaftsbildung und sozialem Ausgleich. Weimar 2001 a zcela nově Berns grosse Zeit. Das 15. Jahrhundert neu entdeckt, hrsg. von E. J. Beer, N. Gramaccini, Ch. Gutscher-Schmid, R. C. Schwinges. Bern 1999 a Berns mutige Zeit. Das 13. und 14. Jahrhundert neu entdeckt, hrsg. von R. C. Schwinges, Redaktion Ch. Gutscher. Bern 2003.
- ⁴⁹⁾ Viz A. Largiadèr, Die Anfänge der zürcherischen Landschaftsverwaltung. Zürich 1932; týž, Geschichte von Stadt und Landschaft Zürich; G. Köbler, s. 637–638.
- ⁵⁰⁾ E. Raiser, Städtische Territorialpolitik im Mittelalter. Lübeck und Hamburg 1969.
- ⁵¹⁾ Konспект z uvedené práce E. Raiserové viz W. Leiser, Territorien süddeutscher Reichsstädte, s. 977.
- ⁵²⁾ Viz R. Wackernagel, Geschichte der Stadt Basel (bis 1529) 1–3. 1906 atd.; H. R. Hagemann, Basler Rechtsleben im Mittelalter 1–2. 1981 atd.; G. Köbler, s. 34.
- ⁵³⁾ Viz B. Amiet, Die solothurnische Territorialpolitik von 1344 bis 1532. Solothurn 1929; týž, Solothurner Geschichte 1–5. 1952 atd.; G. Köbler, s. 526.
- ⁵⁴⁾ Nejlepším uceleným a zároveň výstižným přehledem je G. Wunder, Reichsstädte als Landesherrn, in: Zentralität als Problem, s. 79–91.
- ⁵⁵⁾ O německých městech a jejich územích existuje rozsáhlá literatura. Z obecných prací kromě jmenovaných uvádíme: H. Ammann, Vom Lebensraum der mittelalterlichen Stadt, in: BllDtLdkd 31, 1963, s. 284–316; G. Landwehr, Die Verpfändung der deutschen Reichsstädte im Mittelalter. Köln-Graz 1967 (tam velmi užitečný výčet německých říšských měst podle oblastí na s. 101–102 a přehled jejich zástav ve středověku, s. 406 atd.); B. Berthold, Überregionale Städtebundprojekte in der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts, in: Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 3, 1979, s. 141–179.
- ⁵⁶⁾ Např. L. Sittler, Der elsässische Zehnstädtebund, seine geschichtliche Eigenheit und seine Organisation, Esslinger Studien 10. 1964, s. 59nn.; F. Schnellbögl, Die fränkischen Reichsstädte, ZBLG 31, 1968; J. Bischoff, Die Stadtherrschaft des 14. Jahrhunderts im ostfränkischen Städtedreieck Nürnberg-Bamberg-Coburg-Bayreuth, in: Stadt und Stadtherr, s. 97–124; W. Messerschmidt, Der Rheinische Städtebund von 1381–1389. Marburg 1906; J. Schildhauer, Der schwäbische Städtebund, in: Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 1, 1977, s. 187–210; P. Blickle, Zur Territorialpolitik der oberschwäbischen Reichsstädte, in: Stadt und Umland, s. 54–71; H. Rabe, Stadt und Stadtherrschaft im 14. Jahrhundert. Die schwäbischen Reichsstädte, in: Stadt und Stadtherr, s. 301–318; P. Eitel, Die oberschwäbischen Reichsstädte im Zeitalter der Zunftherrschaft. Stuttgart 1970
- a J. Füchtner, Die Bündnisse der Bodenseestädte bis zum Jahr 1390. Ein Beitrag zur Geschichte des Einungswesens, der Landfriedenswahrung und der Rechtstellung der Reichsstädte. Göttingen 1970.
- ⁵⁷⁾ Údaje o zde i níže uvedených městech viz pod příslušnými hesly G. Köbler, Historisches Lexikon.
- ⁵⁸⁾ K. O. Ambronn, Verwaltung, Kanzlei und Urkundenwesen der Reichsstadt Regensburg im 13. Jahrhundert. Kallmünz 1968; G. Hable, Geschichte Regensburgs. Regensburg 1970 a nově např. T. Engelke, Eyn grosz alts Statpuech. Das „Gelbe Stadtbuch“ der Stadt Regensburg. Regensburg 1995.
- ⁵⁹⁾ W. Zorn, Augsburg. Geschichte einer deutschen Stadt, 2. Aufl. 1972; G. Gottlieb, Geschichte der Stadt Augsburg. 1984.
- ⁶⁰⁾ H. Keussen, Topographie der Stadt Köln im Mittelalter 1–2. 1910.
- ⁶¹⁾ L. Schnurrer, Die Territorien der Reichsstadt Dinkelsbühl, in: Jahrbuch des Historischen Vereins von Mittelfranken 80, 1962/1963.
- ⁶²⁾ Viz B. Schneidmüller, Städtische Territorialpolitik und spätmittelalterliche Feudalgesellschaft am Beispiel von Frankfurt am Main, in: BllDtLG 118, 1982, s. 115–136; E. Orth, Die Fehden der Reichsstadt Frankfurt am Main im Spätmittelalter. Fehderecht und Fehdepraxis im 14. und 15. Jahrhundert. Wiesbaden 1973; táž, Stadtherrschaft und auswärtiger Bürgerbesitz. Die territorial-politischen Konzeptionen der Reichsstadt Frankfurt im späten Mittelalter, in: Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit, s. 99–156.
- ⁶³⁾ Srovnej K. E. Geith, Im Dienste der Stadt. Bemerkungen zur zeitlichen Belastung eines Magistrats von Colmar im 15. Jahrhundert, ZGORH 137, 1989, s. 472–478.
- ⁶⁴⁾ J. A. Merkle, Das Territorium der Reichsstadt Rottweil. Stuttgart 1913.
- ⁶⁵⁾ R. Steinert, Das Territorium der Reichsstadt Mühlhausen in Thüringen. 1910.
- ⁶⁶⁾ S. Wilke, Das Goslarer Reichsgebiet und seine Beziehungen zu den territorialen Nachbargewalten. Göttingen 1970.
- ⁶⁷⁾ Literatura o Norimberku a jeho teritoriu je velmi bohatá. Vyjímáme z ní: H. Danenbauer, Die Entstehung des Territoriums der Reichsstadt Nürnberg. Stuttgart 1928; F. Schnellbögl, Die wirtschaftliche Bedeutung ihres Landgebietes für die Reichsstadt Nürnberg, in: Beiträge zur Geschichte und Kultur der Stadt Nürnberg 11, 1967/1, s. 261–317; W. Wüllner, Das Landgebiet der Reichsstadt Nürnberg, in: Altnürnberger Landschaft 19, 1970; Geschichte Nürnbergs in Bilddokumenten, hrsg. von G. Pfeiffer unter Mitarbeit von W. Schwemmer. München 1970; Nürnberg. Geschichte einer europäischen Stadt, hrsg. von G. Pfeifer. München 1971; K. F. Krieger, Bürgerlicher Landbesitz im Spätmittelalter. Das Beispiel der Reichsstadt Nürnberg, in: Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit, s. 77–98.
- ⁶⁸⁾ W. Gutsche, Geschichte der Stadt Erfurt. 1986.
- ⁶⁹⁾ Vývoj tohoto území velmi dobře zpracoval O. Hohenstatt, Die Entwicklung des Territoriums der Reichsstadt Ulm im 13. und 14. Jahrhundert. Stuttgart 1911 (tam i mapka městského území). Srovnej také H. Schmolz, Herrschaft und Dorf im Gebiet der Reichsstadt Ulm, in: Stadt und Umland, s. 166–192.
- ⁷⁰⁾ J. Schneider, La ville de Metz aux XIIIe et XVe siècles. Nancy 1950.